

SÖZLÜK

abartma: Anlatımı etkili kılmak amacıyla bir duyguyu, düşünceyi veya olayı olduğundan büyük ya da küçük gösterme; mübalağa.

ağız: Bir dilin veya lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri. *Örnek, İstanbul ağızı, Aydın ağızı, Anadolu ve Rumeli ağızları vb.*

ahenk: Uyum. Şiirde/düz yazıda cümle, kelime ve seslerin belli bir düzen içinde verilmesi veya tekrar edilmesiyle ortaya çıkan ses akışı, müzikalite. Şiirde ahenk; ses benzerlikleri, ritim, ölçü vb. unsurlarla sağlanır.

akıcılık: Bir konuşma veya yazının anlam yönünden anlaşılır, söyleniş yönünden hiçbir engelle takılmayan bir doğallıkta olması.

ana duygu: Bir edebî metnin geneline yayılan ve temayı besleyen sevinç, mutluluk, üzüntü gibi temel duygular.

ana düşünce: Bir yazı veya konuşmada çeşitli yardımcı düşüncelerle desteklenen ve metnin tamamında verilmek istenen düşünce; ana fikir.

anahtar kelime: Bir cümlenin veya sözün yansıtmak istediği anlam için en büyük ipucunu veren ana kavram, kelime.

anlatıcı: Bir olayı anlatan, aktaran kişi; olay anlatımına dayalı metinlerde olayları, kişileri, mekânı okura anlatan kişi. Bu tür metinlerde üç tür bakış açısından söz edilebilir: İlâhî bakış açısı, kahraman anlatıcının bakış açısı ve gözlemci bakış açısı. İlk bakış açısındaki anlatıcı, olayların gelişiminden, kahramanların neler düşündüklerine kadar her şeyi bilir. Kahraman anlatıcı, anlatıcının bildikleri kahramanın bildikleri kadardır. Gözlemci bakış açısında ise anlatıcı tarafsız bir gözle olayları veya durumları anlatır. Dolayısıyla metnin yazarı her zaman olayları anlatan kişi değildir, çünkü yazar, anlatımı bir anlatıcıya devredebilir.

anlatım tutumu: Bir yazarın kişi, olay veya durumlara karşı takındığı tavır. Bu tutum, eleştirici, sorgulayıcı, tahlil edici, tasvir edici, ironik vb. yaklaşımları beraberinde getirir.

anonim: Yazanı veya söyleyeni belli olmayan, halka mâl olmuş mâni, türkü, bilmece, atasözü vb. türler.

bağlam: En az iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan anlam birliği. Kelimeler veya ifadeler farklı bağlamlarda değişik anlamlar içerebilir.

bakış açısı: Bir olayı veya durumu değerlendirme yönü, yöntemi. Olay anlatımına dayalı türlerde (hikâye, roman, masal vb.) olay, mekân ve kişilerin kimin tarafından görüldüğünü ve anlatıldığını belirten kavram; perspektif. Bakış açısı kavramı 'anlatıcı' kavramı ile beraber değerlendirilir.

basamaklıp: Herkesçe çok iyi bilinen ve bu sebeple de hiçbir çarpıcılığı, özgünlüğü olmayan cümle veya ifade.

beden dili: İnsan vücudunun çeşitli hareketlerinden oluşan ve genellikle de bulunulan duruma karşı verilen olumlu veya olumsuz tepkilerin bütünü.

benzetme: Bir konuşma veya yazıda bir varlığı, olayı ve durumu daha etkileyici göstermek amacıyla, onların kendinden güçlü veya zayıf bir varlıkla, durumla, olayla anlatılması.

beyin fırtınası: Fikir üretmek, geliştirmek ve karar almak için kullanılan herkesin katılımının sağlandığı, fikirlerin özgür bir şekilde ortaya konulduğu yaratıcı düşünme tekniği.

boğumlama: Boğazdan çıkan sese konuşma organlarının biçim verilmesi.

çağırışım: Bir söz, durum veya olayın insanın zihninde canlandığı her türlü unsur.

çatışma: Bir metindeki kişinin veya kişilerin herhangi bir uyumsuzluk, anlaşmazlık nedeniyle insanlarla, doğayla ters düşmeleri. Hikâye, roman ve masal gibi türlerde çatışma itici bir güçtür, olaylar ancak bu çatışmaların sonuca bağlanmasıyla sona erer.

çelişki: Uyumsuzluk, tutarsızlık. Bir metinde geçen cümlelerle onları izleyen ifadelerin anlam veya bilgi bakımından aykırı olması.

didaktik: Öğretici.

dolaylı anlatım: Başkasına ait bir sözü, kişinin kendi ifadesiyle aktarması. Atatürk'ün "Öğretmenler, gelecek nesil sizin eseriniz olacaktır." sözü doğrudan/dolaysız bir anlatımken "Atatürk, gelecek nesillerin öğretmenlerin eseri olacağını söylemiştir." cümlesi dolaylı bir anlatımdır.

drama: Oyunlaştırma.

durak: Konuşmada veya okumada anlamın daha anlaşılır ve etkileyici olması için gerekli yerlerde verilen kısa ara.

eksilteli cümle: Yükleme söylenmemiş cümle. Okur, bu tür yüklemeleri cümlenin akışından anlar ve zihninde tamamlar. *Örneğin; Masanın üstünde kitaplar, yanında da eski dergiler...*

epik: Kahramanlıkla ilgili, destana ilişkin, destana özgü.

fabl: Hayvan, bitki veya cansız varlıklar arasında geçen hayalî olayları konu edinen hikâyeler.

gönderme: Atıf. Bir kavramın veya sözün hatırlattığı kişi, durum veya olay.

görsel unsur: Resim, fotoğraf, karikatür, çizim, görsel tasarım gibi tamamen görmeye dayalı öğeler.

ipucu: Bir sorunu çözmeye yardımcı olan veya yol gösteren işaret ve simgeler. Metin bağlamında düşünüldüğünde, anlamın/olayların çözümlenmesine yardımcı olan sözler veya ifadeler.

ironi: İnce alay. Anlatımda kelimeleri, zıt anlamlarını ifade edecek şekilde kullanarak söze konu edilen kişi, durum veya olayın alaya alınması.

kaynak: Herhangi bir bilgi, haber, görüntü, ses gibi uyarıların çıkış noktası.

konuşma dili: Çeşitli söyleyiş özellikleri olan ve yazı dilinden farklı olan dil.

kurgulanmış metinler: Kurmaca. Giriş, gelişme, sonuç gibi unsurları ile şahıs ve varlık kadrosu, mekân ve zaman gibi öğeleri yazar tarafından belirlenen, hayal gücüne dayalı edebiyat metinleri.

materyal: Eğitim ve öğretim etkinliklerinde kullanılacak yazılı, görsel, işitsel vb. malzemeler.

olay örgüsü: Olay anlatımına dayalı metinlerdeki olayların bütünü; vak'a. Olay örgüsü kavramı, "olay" kelimesinden farklı olarak yalnızca edebiyat eserlerinde karşımıza çıkar, oysa günlük hayatta pek çok olayla karşılaşılabilir.

örtülü anlam: Bir cümlenin anlamından çıkarılabilecek diğer anlamlar, ifadeler. *Örneğin, “Toplantıya Ali de katıldı.” cümlesinden çıkarılabilecek “Toplantıda Ali’den başkaları da vardı.” sözü örtülü bir şekilde yer alır.*

pastoral: Kır yaşantısını ve özellikle çobanların aşk ve yaşayışlarını anlatan şiir türü.

ritim: Bir düz yazı veya şiirde çeşitli tekrarlarla sağlanan akış, müzikalite.

satirik: Eleştirel, yergici.

söz sanatları: Anlatımı etkili kılmak amacıyla kelimelerin sanatlı kullanımları. *Benzetme, abartma, kişileştirme vb.*

söz varlığı: Bir dilde var olan kelime, deyim, atasözü ve diğer sözlerin oluşturduğu bütün.

sözün ezgisi: Bir kelime, cümle veya ifadenin doğru telâffuzunu ve vurgusunu sağlayacak olan duraklama, boğumlama gibi söylenişe yönelik unsurların bütünü.

sunum: Herhangi bir konunun görmeye veya duymaya dayalı öğelerden de yararlanılarak bir ortamda dinleyicilere aktarılması.

şahıs kadrosu: Olaya dayalı metinlerde, olayların gelişiminde herhangi bir rolü bulunan kişilerin tümü.

taslak: Herhangi bir çalışmayı/ürünü ana çizgileriyle, çeşitli bölümleriyle belirten ön çalışma.

tema: Bir metindeki olaylardan, çatışmalardan veya konuşmadaki ifadelerden çıkarılabilecek kavram, duygu. Bir metindeki sonucun en kısa ifadesi.

tutarlılık: Duygu, düşünce, hayal ve tasarıların mantıksal bir akış içinde birbirine bağlanması; cümlelerde bilgi veya anlam bakımından herhangi bir aykırılığın bulunmaması.

varlık kadrosu: Bir metinde geçen varlıkların, nesnelerin tümü.

vurgu: Konuşma/okuma sırasında bir kelime veya hecenin diğerlerine oranla daha baskılı söylenmesi, okunması.

yazı dili: Bir lehçe veya ağız üzerine kurulan ortak dilin yazıda kullanılması sonucunda ortaya çıkan dil.

zihin haritası: Anlamanın daha hızlı ve kolay olması için anahtar kelime, kavram ve cümlelerle oluşturulan grafik.

www.turkceciler.com
Türk Dili ve Edebiyatı Kaynak Sitesi